

עקומים אליפטיים, גבהים והשערת מליון הדולר

אמנון בסר

14 בדצמבר 2010

- השערת בשטח הגאומטריה האריתמטית
- עוסקת בפתרונות במספרים רציונליים למשוואות הנקראות עקומים אליפטיים.
- ההשערה משלבת תחומים מתמטיים רבים, גיאומטריה, תורת המספרים, אנליזה מרוכבת..
- היא אחת מבעיות המילניום - פתרונה מזכה במליון דולרים.

מקרה ראשון: משוואה אחת בנעלם אחד: $x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0 = 0$.
מספר סופי של פתרונות.
 n משוואות ב- n נעלמים: שוב מספר סופי של פתרונות (בדרך כלל).
מציאתם ביעילות מסתמכת על תורת בסיסי גרבנר.

עקומים - משוואה אחת בשני נעלמים.

$$f(x, y) = 0$$

אוסף הפתרונות עם x, y מרוכבים נראה כמו כדור עם g חורים

g נקרא הגנוס.

אנחנו מחפשים נקודות רציונליות - פתרונות x, y למשוואה כאשר גם x וגם y רציונליים.

$$g = 0 \text{ - שפת כדור}$$

$$\text{למשל } x^2 + y^2 = 1$$

במקרה זה אם יש נקודה רציונלית יש אינסוף כאלה וקל למצוא אותן.

טענה

אוסף הפתרונות הרציונליים למשוואה $x^2 + y^2 = 1$ הוא כל הזוגות

$$(x, y) = \left(\frac{1 - t^2}{1 + t^2}, \frac{2t}{1 + t^2} \right)$$

עבור t רציונלי.

הוכחה: נעביר קו בשיפוע t דרך הנקודה $(-1, 0)$ משוואתו $y = t(x + 1)$ נמצא את נקודת החיתוך השניה ע"י הצבה

$$1 = t^2(x + 1)^2 + x^2 = (1 + t^2)x^2 + 2t^2x + t^2$$

$$0 = x^2 + \frac{2t^2}{1 + t^2}x + \frac{t^2}{1 + t^2} - 1$$

סכום שני השרשים הוא מינוס המקדם של x . אחד מהם הוא -1 לכן השני הוא גם רציונלי. במדויק

$$x = 1 - \frac{2t^2}{1 + t^2} = \frac{1 - t^2}{1 + t^2}$$

-1

$$y = t(x + 1) = \frac{2t}{1 + t^2}$$

להיפך, אם (x, y) נקודה רציונלית אז שיפוע הקו בינה לבין $(-1, 0)$ רציונלי

כאשר הגנוס גדול מ-1 יש משפט מפורסם מאד של המתמטיקאי הגרמני Faltings מ-1983

משפט

למשוואה מגנוס גדול מ-1 יש מספר סופי של פתרונות רציונליים

משפט זה היה ידוע קודם כהשערה של המתמטיקאי Mordell מתחילת המאה ה-20

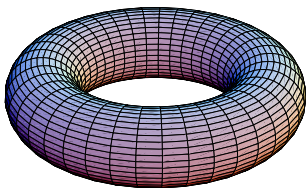
דוגמה

השערת פרמה: למשוואה $x^n + y^n = z^n$ כאשר $n > 2$ אין פתרונות ב- x, y, z שלמים חוץ מכאשר אחד מהם 0.

אם נחלק ב- z^n נראה שזה אותו דבר כמו לומר שלמשוואה $x^n + y^n = 1$ אין פתרונות רציונליים חוץ מ- $(1, 0), (0, 1)$.

המשפט אומר שלפחות יש רק מספר סופי של פתרונות עבור $n \geq 5$.

בייגל - $g = 1$

הגדרה

עקום אליפטי מעל הרציונליים הוא משוואה מגנוס 1

$$y^2 = x^3 + ax + b$$

כאשר a ו- b רציונליים.

אוסף הנקודות הרציונליות של עקום אליפטי הוא חבורה אבלית (יש דרך לחבר נקודות שהיא קומוטטיבית ואסוציאטיבית ולכל איבר יש איבר נגדי).
ליתר דיוק, יש להוסיף "נקודה באינסוף" והיא דווקא האיבר הנייטרלי 0

כללי החיבור

- $0 + (x, y) = (x, y)$
- $(x, y) + (x, -y) = 0$
- $(x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_3, -y_3)$ כאשר (x_3, y_3) היא נקודת החיתוך השלישית עם העקום של הקו המחבר את (x_1, y_1) , (x_2, y_2) אם אלה שתי נקודות שונות
- המשיק לנקודה (x_1, y_1) אם $(x_1, y_1) = (x_2, y_2)$

עובדות יסודיות על החבורה של העקום האליפטי

משפט

החבורה של העקום האליפטי נוצרת סופית

משפט זה, המכונה משפט Mordell-Weil אומר למעשה כי קיימת קבוצה סופית של פתרונות P_1, \dots, P_k אשר מהן אפשר לקבל את כל הפתרונות על ידי פעולות של חיבור וחיסור.

הגדרה

המספר המינימלי k של נקודות מהן ניתן ליצור (כמעט) את כל הנקודות נקרא הדרגה של העקום האליפטי.

ליתר דיוק, החבורה של העקום האליפטי מקיימת

$$E(\mathbb{Q}) \cong \mathbb{Z}^k \oplus E(\mathbb{Q})_{\text{tor}}$$

משפט

הגודל של $E(\mathbb{Q})_{\text{tor}}$ הוא לכל היותר 16 (משפט Mazur)

הגובה הוא מדד לסיבוך של מספר.

הגדרה

הגובה של מספר רציונלי x ניתן כך: רושמים את x כשבר מצומצם $x = \frac{r}{s}$ ואז

$$H(x) = \max(|r|, |s|)$$

הגובה הלוגריתמי של x ניתן על ידי

$$h(x) = \ln(H(x))$$

טענה

לכל ממשי M יש מספר סופי של רציונליים x עם $h(x) < M$.

הוכחה

יש מספר סופי של r, s עם $|r|, |s| < e^M$

הגדרה

הגובה (הלוגריתמי) של נקודה $P = (x, y)$ בעקום אליפטי מוגדר על ידי

$$h(P) = h(x)$$

מסקנה

לכל ממשי M יש מספר סופי של נקודות על העקום האליפטי P עם $h(P) < M$.

הוכחה

□ לכל x רציונלי יש לכל היותר שני y עבורם (x, y) נקודה רציונלית על העקום.

לגובה h על עקום אליפטי E יש תכונות המזכירות תכונה של נורמה בריבוע על מרחב מכפלה פנימית (תבנית ריבועית).

בפרט, ל- \sqrt{h} יש תכונות של נורמה

$$\sqrt{(h(nP))} \sim n\sqrt{h(P)} \quad \textcircled{1}$$

$$\sqrt{h(P+Q)} \leq \sim \sqrt{h(P)} + \sqrt{h(Q)} \quad \textcircled{2}$$

כאשר \sim משמעותו עד כדי פונקציה חסומה.

טענה

הגבול $\lim_{k \rightarrow \infty} \frac{\sqrt{h(2^k P)}}{2^k}$ קיים ואם נסמנו $\sqrt{\hat{h}(P)}$ או $\sqrt{\hat{h}}$ מקיימת את תכונות הנורמה 1 ו-2 במדויק ללא \sim

ההוכחה היא תרגיל פשוט בחדו"א. \hat{h} נקרא הגובה הקנוני והוא נבדל מהגובה הרגיל בפונקציה חסומה.

- 1 מראים שקיימת קבוצה סופית $\{P_1, \dots, P_m\}$ כך שלכל נקודה $P \in E(\mathbb{Q})$ יש $Q \in E(\mathbb{Q})$ כך שמתקיים $P = 2Q + P_i$ עבור איזשהו i .
- 2 לפי הריבועיות של הגובה

$$\sqrt{\hat{h}(Q)} = \frac{1}{2} \sqrt{\hat{h}(P - P_i)} \leq \frac{1}{2} \left(\sqrt{\hat{h}(P)} + \sqrt{\hat{h}(P_i)} \right)$$

ומכאן שאם $\sqrt{\hat{h}(P)}$ מספיק גדול ביחס ל- $\sqrt{\hat{h}(P_i)}$ אז

$$\sqrt{\hat{h}(Q)} < \sqrt{\hat{h}(P)} \quad (\text{ירידה Descent})$$

- 3 מסיקים שאחרי מספר צעדים אפשר להגיע ל Q עם $h(Q)$ קטן ולכן בקבוצה סופית לפי מסקנה קודמת. כך כל P נרשם כסכום של P_i ואיברים בקבוצה סופית זו.

נקודות על עקום אליפטי מודולו ראשוני

נתון העקום האליפטי $E : y^2 = x^3 + ax + b$
נניח שגם a וגם b שלמים.

בעיה

כמה פתרונות יש למשוואה בשדה המספרים מודולו ראשוני p ?

הערכה ממוצעת: לחצי מאברי \mathbb{Z}/p יש שורש ריבועי. אם ל- $x^3 + ax + b$ יש שורש אז גם הוא וגם המינוס שלו נותנים פתרונות. לכן בממוצע יש p פתרונות.

הגדרה

נסמן את מספר הפתרונות ב- $a_p - p$

משפט

$$|a_p| \leq 2\sqrt{p}$$

- הנקודות של עקום אליפטי מודולו ראשוני מהוות חבורה לפי אותם כללים כמו מעל הרציונליים.
- אפשר להשתמש בחבורה זו לצורך הצפנה
- שיטת ההצפנה בטוחה הרבה יותר משיטות אחרות (RSA)
- נכנסת לשמוש ביותר ויותר מקומות, כמו הדרכונים של מספר ארצות אירופאיות
- לבחירת עקומים טובים להצפנה נדרשות שיטות מתמטיות מורכבות שרובן פותחו בעשור האחרון
- הכל נלמד בקורס: שיטות אריתמטיות בקריפטוגרפיה

הגדרה

לעקום אליפטי E מעל הרציונליים מגדירים את פונקציית ה- L שלו על ידי

$$L_E(s) = \prod_p (1 - a_p p^{-s} + p^{1-2s})^{-1}$$

כאשר s הוא משתנה מרוכב ו- p עובר על כל הראשוניים (כאן יש רמאות קטנה).

המכפלה המגדירה את פונקציית ה- L של עקום אליפטי מתכנסת עבור $\text{Re}(s)$ מספיק גדול.

משערים שניתן להרחיב אותה לפונקציה על כל המרוכבים (המשכה אנליטית).
זה אכן נכון כפי שנראה בהמשך.

פונקציית L של עקום אליפטי דומה מבחינת הצורה שלה לפונקציית זיטא של רימן

$$\zeta(s) = \prod_p (1 - p^{-s})^{-1} = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}$$

ההשערה של Birch ו-Swinnerton-Dyer עוסקת בהתנהגות של $L_E(s)$ ליד $s = 1$.

קיים r שלם אי שלילי יחיד כך ש- $\alpha = \lim_{s \rightarrow 1} (s - 1)^{-r} L_E(s) \neq 0$

להשערה שני חלקים

1 שווה לדרגה של חבורת הנקודות הרציונליות של העקום E .

2 ניתנת נוסחה לערך של α . הנוסחה נתונה בצורה לא לחלוטין מדויקת כ-

לחישוב הנקרא המחזור הממשי. R_∞ נקרא הרגולטור. במקרה של $r = 1$ הוא פשוט $R_\infty = \hat{h}(P)$ כאשר P נקודה מסדר אינסופי. ω_∞ הוא ממשי קל (מסובך לחישוב), $\alpha = cR_\infty\omega_\infty$ כאשר c הוא רציונלי (מסובך לחישוב).

הגדרה

מספר טבעי n נקרא מספר קונגרואנטי אם קיים משולש ישר זווית שאורך כל צלעותיו רציונליים ששטחו n .

בעיה

איך להחליט האם מספר נתון n הוא קונגרואנטי או לא?

בעיה זו עניינה כבר את היוונים. התברר כי 1 (פרמה) 2 3 ו-4 אינם קונגרואנטיים ואילו 5 6 7 (אוילר) ו-8 הם כן. הבעיה הכללית עדיין פתוחה.

עבודה של Tunnel פותרת את הבעיה בהנחת השערת Birch Swinnerton-Dyer

טענה

הטבעי n הוא מספר קונגרואנטי אם ורק אם קיימת נקודה רציונלית מסדר אינסופי על העקום האליפטי E_n המוגדר על ידי המשוואה $y^2 = x^3 - n^2x$

הוכחה: צריך a, b, c רציונליים כך ש-

$$a^2 + b^2 = c^2, ab = 2n$$

לכן יש t רציונלי כך ש-

$$\frac{a}{c} = \frac{1-t^2}{1+t^2}, \frac{b}{c} = \frac{2t}{1+t^2}$$

ולכן

$$a = d(1-t^2), b = 2dt \quad \left(d = \frac{c}{1+t^2}\right), n = d^2t(1-t^2)$$

נציב

$$x = -nt, \quad y = \frac{n^2}{d}$$

ונקבל

$$x^3 - n^2x = x(x^2 - n^2) = -nt(n^2t^2 - n^2) = n^3t(1 - t^2) = n^3 \frac{n}{d^2} = y^2$$

אפשר למצוא את כל נקודות הפיתול על העקום ולהסיק שהנקודה (x, y) מסדר אינסופי.

Tunnel השתמש בקשר לעקומים אליפטיים ובהשערת Birch Swinnerton-Dyer כדי לקבל את הקריטריון הבא למספרים קונגרואנטיים:

משפט

אם ההשערה נכונה, יהי n מספר אי זוגי חופשי מריבועים. אז

1 n קונגרואנטי אם ורק אם מספר השלשות (x, y, z) של שלמים המקיימות

$$2x^2 + y^2 + 8z^2 = n$$

$$2x^2 + y^2 + 32z^2 = n$$

2 $2n$ קונגרואנטי אם ורק אם מספר השלשות (x, y, z) של שלמים המקיימות

$$4x^2 + y^2 + 8z^2 = n$$

$$4x^2 + y^2 + 32z^2 = n$$

בשני המקרים כיוון הרק אם אינו תלוי בהשערה.

ב - Wiles 1995 הוכיח את השערת פרמה

בעצם הוא (כמעט) הוכיח את השערת Shimura-Taniyama ממנה נובע

- שפונקציית L של עקום אליפטי אכן ניתנת להגדרה לכל המרוכבים.
- שקיימת פונקציה "טובה"

$$\phi : H \rightarrow E(\mathbb{C})$$

כאשר H הוא אוסף המרוכבים עם חלק מרוכב חיובי.

אם D טבעי אפשר לקבל מ- $\phi(i\sqrt{D})$ נקודה רציונלית P_D על העקום האליפטי

הנקראת נקודת Heegner

משפט מסובך מאד של Gross ו-Zagier קושר את $\hat{h}(P_D)$ ל- $L_E(1)$ ונובע

שההשערה של Birch ו-Swinnerton-Dyer נכונה במקרה ש- $r = 0$ (וגם במקרה

ש- $r = 1$)